

نگاهی نو به مقوله مراکز یادگیری

چکیده

در این مقاله، با نگاهی نو، موضوع «مراکز یادگیری» بازبینی شده است. از آنجا که این موضوع همچنان در کشور ما ابهامات اساسی دارد و ماهیت آن از یک سو و اجرایی شدن آن با توجه به مسائل فرهنگی حاکم بر نظام آموزشی کشور از سوی دیگر، به بررسی نیاز دارد، برای تبیین و بسط این مفهوم، با مطالعه و بررسی منابع موجود و مقالات و کتاب‌های صاحب‌نظران حوزه علوم تربیتی به‌طور اعم و تکنولوژی آموزشی به‌طور اخص، سعی شده است ضمن تعریف این مفهوم از دیدگاه‌های مختلف، مزایا و معایب آن بیان شود و با ذکر انواع مراکز یادگیری، مواردی برای برنامه‌ریزی مراکز یادگیری عنوان شود. در پایان، چند نمونه از مراکز یادگیری جدید به‌عنوان نمونه معرفی شده‌اند.

کلیدواژه‌ها: مراکز یادگیری، آموزش از راه دور، وبلاگ‌های آموزشی، وبسایت مدارس، بانک اطلاعاتی

سرآغاز

توسعه تکنولوژی آموزشی چندرسانه‌ای‌ها^۱ و سیستم‌های فرارسانه‌ای^۲ رایانه‌ای و نیز افزایش علاقه به آموزش انفرادی و آموزش در قالب گروه‌های کوچک، به ایجاد محیط‌های یادگیری خاصی منجر شد که عموماً «مراکز یادگیری» نامیده می‌شوند. بنا به تعریف، «مرکز یادگیری جایی است که افراد می‌توانند به آن مراجعه کنند و اطلاعات و مهارت‌های خود را از طریق مراجعه به مواد و منابع متنوع یادگیری و از مشاوره و راهنمایی‌های موجود در این مرکز بهبود بخشند. این کار در واقع نوعی خودگستری و یادگیری خودگردان است که براساس نیازهای آنی فرد ممکن است در هر لحظه، در فرایند زندگی و کار پیش بیاید؛ خواه این کار از طریق امکانات و تسهیلات یادگیری الکترونیکی صورت پذیرد

و خواه از طریق مراجعه به مراجع و منابع دیگر یادگیری که از طریق مشاوره و راهنمایی‌های موجود در این مرکز میسر می‌شود» (اسکات، ۱۹۹۷).

در تعریفی دیگر، مرکز یادگیری عبارت از محیط فردی شده‌ای است که به‌منظور تشویق یادگیرنده برای کاربرد انواع رسانه‌های آموزشی، درگیری با فعالیت‌های متنوع یادگیری و به عهده گرفتن مسئولیت عمده یادگیری توسط خویش طراحی شده است. مرکز یادگیری در واقع مکانی مناسب و مطلوب برای یادگیری فردی شده، فعال و یادگیرنده‌محور است (زارکی، ۱۳۸۷: ۱۵).

مراکز یادگیری را تقریباً در هر جایی می‌توان دایر کرد؛ مانند کلاس درس، محوطه مدرسه، آزمایشگاه و کتابخانه. «مراکز یادگیری در زمینه‌هایی اعم از مراکز

نظامی، تجارت، صنعت، پزشکی و نظایر آن‌ها نیز به شکل‌های مختلف دیده می‌شوند» (پیشین).

مراکز یادگیری، آن‌طور که در رابطه با یادگیری آزاد و یادگیری عمومی و خودمحور، برای تطابق با نیازهای فردی افراد و برای دست یافتن به اطلاعات مورد نیاز در یک فرایند یادگیری مادام‌العمر طراحی کرده‌اند، محل یادگیری فراشناختی فعال است. بنابراین، این قبیل مراکز، «یادگیرنده‌محورند» نه «آموزش محور». این مراکز اهدافی دارند، مانند فراهم ساختن امکانات یادگیری برای مطالعه مستقل و خودجوش یادگیرندگان و ارائه خدمات یادگیری رایگان، آسان و لذت‌بخش برای کاربران (افضل‌نیا، ۱۳۸۴).

اثربخشی یادگیری مستقل، به این معنی که یادگیرنده مسئول و مالک یادگیری خود باشد و آن را

بر مبنای راهبردهای یگانۀ یادگیری، تجربه شخصی، اکتشاف، حل مسئله و تفکر به دست آورد، کاملاً تثبیت شده است.

مرکز مواد و منابع آموزشی اصطلاحی است که گاه با اصطلاح مراکز یادگیری اشتباه گرفته می‌شود. مسلم است، مرکز مواد و منابع آموزشی کاملاً متفاوت از مرکز یادگیری است. مرکز مواد و منابع آموزشی یک مرکز فعال است به منظور نگهداری و فراهم کردن مجموعه مواد آموزشی و منابعی که به شکل رسانه‌های آموزشی یا کمک آموزشی ایجاد شده‌اند و بیشتر در تسهیل تدریس مورد استفاده معلم قرار می‌گیرند.

انواع مراکز یادگیری

مراکز یادگیری با اهداف مختلف ایجاد و استفاده شده‌اند و غالباً بر اساس هدف اولیه‌شان طبقه‌بندی می‌شوند. عمده‌ترین طبقه‌بندی‌ها در این زمینه عبارت‌اند از:

۱. مراکز آموزش^۳: از این مراکز می‌توان به‌عنوان محلی برای آموزش انفرادی یا آموزش در قالب گروه‌های کوچک، به جای آموزش کل کلاس، استفاده کرد.
۲. مراکز مهارت^۴: چنین مراکزی قادرند برای یادگیرندگان فرصتی برای انجام تمرین‌های اضافی مهیا سازند. همچنین، قادرند درسی را که قبلاً از طریق رسانه یا روش‌های دیگر تدریس آموخته شده است، تقویت کنند.
۳. مراکز علاقه^۵: مراکز علاقه می‌توانند علاقه‌های جدیدی را ترغیب یا تحریک و خلاقیت را تشویق کنند.
۴. مراکز جبرانی^۶: مراکز جبرانی را می‌توان برای کمک به یادگیرندگان به کار برد که در یادگیری مفهوم یا مهارت خاصی به کمک بیشتری نیاز دارند.
۵. مراکز غنی‌سازی^۷: این مراکز

قادرند تجربه‌های یادگیری بیشتر و تحریک‌کننده‌ای را در اختیار یادگیرندگان که فعالیت‌های کلاس درس یا مرکز یادگیری دیگری را کامل کرده‌اند، قرار دهند.

لازم به ذکر است، مراکز غنی‌سازی را می‌توان در دو بخش غنی‌سازی عمقی یا عمودی برنامه‌ها و غنی‌سازی افقی یا عرضی برنامه‌ها طراحی کرد. منظور از غنی‌سازی عمقی یا عمودی این است که یادگیرنده در هر مطلب و موضوعی، امکان انجام کارهای پیشرفته‌تری را داشته باشد. به عبارت دیگر، یادگیرنده بتواند همان مطلب یا محتوا را از زوایای مختلف بنگرد و به نقطه نظرهای ابتکاری و جدید دست یابد.

مزایا و معایب مراکز یادگیری

مراکز یادگیری مزایایی دارند که عمده‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

کمک انفرادی به یادگیرندگان، پذیرش مسئولیت یادگیری خود، یادگیری بر اساس آهنگ خود، به حداقل رساندن امکان شکست، به حداکثر رساندن احتمال موفقیت، مشارکت فعال در تجربه یادگیری، فراهم‌سازی پاسخ و بازخورد فوری برای پاسخ یادگیرنده و در نهایت، صرف زمان بیشتر برای تکلیف یادگیری (مؤمنی‌راد، ۱۳۸۸).

ایجاد مراکز یادگیری دشواری‌های خاصی نیز دارد؛ از جمله: پرهزینه بودن، زمان‌بر بودن برنامه‌ریزی و نیز ایجاد مرکز، شامل جمع‌آوری و مرتب کردن تجهیزات، مواد و رسانه‌ها. همچنین معلمی که مرکز یادگیری را اداره می‌کند، باید مدیر، تسهیل‌کننده و راهنمای خوبی باشد (زارعی زوارکی، ۱۳۸۴).

در ایران، تنها سازمانی که در سه چهارم سال اخیر از واژه مرکز یادگیری برای معرفی مراکز خود استفاده

اثربخشی یادگیری مستقل، به این معنی است که یادگیرنده مسئول و مالک یادگیری خود باشد و آن را بر مبنای راهبردهای یگانۀ یادگیری، تجربه شخصی، اکتشاف، حل مسئله و تفکر به دست آورد

● وبلاگ‌های آموزشی (یادگیری)

مبتنی بر وب

آموزش‌های مبتنی بر وب، با فراهم ساختن رویکردهای خلاق آموزشی برای کاربران و ایجاد حس مشارکت و همکاری، فراگیرندگان را مشتاق و علاقمند می‌سازند. یکی از انواع این نوع آموزش‌ها، وبلاگ است. وبلاگ تجربه‌ای آموزشی است برای پیشبرد خلاقیت دانش‌آموزان که یکی از اهداف آموزشی محسوب می‌شود. استفاده از وبلاگ‌های آموزشی در نظام آموزش و پرورش ما به‌عنوان یک تجربه آموزشی و فرضیه‌ای علمی برای تکمیل اهداف آموزشی و به‌صورت شیوه‌های غیررسمی در مدیریت آموزشی مطرح می‌شود. در واقع وبلاگ‌ها هیچ شیوه یا روش منحصر به فردی را در آموختن به دانش‌آموزان توصیه نمی‌کنند، بلکه دانش‌آموزان را وامی‌دارند تا در حیطه‌های تفکرات اجتماعی و فردی، خلاقانه به مطالعه، اظهار نظر، نقد و بررسی و مشارکت و همکاری با یکدیگر بپردازند (رزجویان، ۱۳۸۷).

وبلاگ‌ها با خصوصیات منحصر به فرد خود، از جمله تعامل دو یا چندجانبه، فناوری ساده، سرعت و سهولت خواندن، ارائه اطلاعات فراتر از اخبار، ایجاد روحیه همکاری و مشارکت، بهره‌گیری از سیستم‌های اشاعه خودکار اطلاعات، نظم تاریخی معکوس، آرشیوهای قابل تورق، و تمایل به اشتراک اطلاعات، نه تنها از دیگر شکل‌های ارتباطات با واسطه رایانه مجزا می‌شوند، بلکه به‌منظور عرضه و بیان مطالب خودشان به‌صورت پیوسته، موقعیت تازه‌ای نیز برای افراد فراهم می‌کنند. به‌دلیل اینکه قالب وبلاگ‌ها شبیه نگارش‌های شخصی روزانه است، در آن فرد به ذکر ماجراهای رویدادهای زندگی خود می‌پردازد و فضایی را برای خلاقیت و بیان شخصی فراهم می‌سازد. بلاگرها در هر لحظه از زمان و در هر مکانی که یک ارتباط

آموزش‌ها با به‌کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات، نه تنها مکمل آموزش حضوری است، بلکه فرصت خوبی را برای به‌روز کردن محتوا و انعطاف‌بخشی به روش‌های یادگیری و یاددهی به ارمغان می‌آورد (الحسینی، ۱۳۸۴؛ اعتضادی، ۱۳۸۸).

در واقع، آموزش از راه دور به فضاهایی آموزشی گفته می‌شود که در آن‌ها برای ارائه آموزش غالباً از رسانه‌هایی مانند رادیو، تلویزیون و رایانه استفاده می‌شود.

آموزش مجازی یا الکترونیکی نیز شکل نسبتاً تازه‌ای از آموزش از راه دور است که در حال حاضر در تحقیقات یادگیری از راه دور تلفیق شده و به نوع تسلط بر یادگیری از راه دور در دنیا تبدیل شده است. هم آموزش از راه دور و هم آموزش مجازی را به نوعی می‌توان یک مرکز یادگیری نامید، چرا که در هر کدام از این دو نوع آموزش، یادگیری خودگستر و فردی‌شده جریان دارد و افراد با استفاده از فناوری روز، به یادگیری اقدام می‌کنند.

کرده، سازمان نهضت سوادآموزی است. این سازمان مراکزی را به‌صورت محلی در نقاط مختلف ایران دایر کرده است که بیشتر به‌صورت مراکز تدریس هستند (مؤمنی‌راد، ۱۳۸۸؛ زنگی، ۱۳۸۵).

برنامه‌ریزی مراکز یادگیری

در برنامه‌ریزی و ایجاد مرکز یادگیری، عوامل زیادی دخیل هستند از جمله:

- اهداف مرکز یادگیری؛
- جامعه استفاده‌کننده از مرکز یادگیری؛
- تجهیزات، مواد و رسانه‌های مرکز یادگیری؛
- امکانات و محدودیت‌ها؛
- نیروی انسانی.

نمونه‌هایی از مراکز یادگیری جدید

● آموزش از راه دور و آموزش مجازی آموزش از راه دور در آموزش و پرورش، نخست با هدف افزایش پوشش تحصیلی و از آن پس با هدف گشودن راهی برای کیفیت‌بخشی و تحول‌آفرینی اساسی در محتوا و روش‌های آموزشی آغاز به کار کرده است. هم‌اکنون این

**آموزش مجازی
یا الکترونیکی
نیز شکل نسبتاً
تازه‌ای از آموزش
از راه دور است
که در حال حاضر
در تحقیقات
یادگیری از
راه دور تلفیق
شده و به نوع
مسلط ارائه
یادگیری از
راه دور در دنیا
تبدیل شده است**

اینترنتی برقرار است، می‌تواند به وبلاگ خود دسترسی داشته باشند و این فرصتی برای یادگیری مستمر خارج از محیط کلاس درس فراهم می‌آورد (رزمجویان، ۱۳۸۷).

● وب سایت‌های مدارس

وب‌سایت‌های مدارس با هدف سرعت بخشیدن، ساده‌سازی و تعمیق فرایند یاددهی یادگیری دانش‌آموزان در راستای اهداف آموزش و پرورش به ارائه سایر خدمات آموزشی از جمله آموزش الکترونیکی می‌پردازند. از این رو، با توجه به اینکه بسیاری از دانش‌آموزان، از این وب‌سایت‌ها به عنوان محیط یادگیری استفاده می‌کنند، باید با توجه به مبانی نظری و اصول طراحی محیط‌های آموزش الکترونیکی، به طراحی و تولید وب‌سایت‌های آموزشی معتبر، مفید و علمی اقدام کرد (محمدی عزیزآبادی، ۱۳۸۸).

دفتر مدیریت طرح توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات، اهدافی را برای وب‌سایت‌های مدارس برشمرده است:

۱. سرعت بخشیدن، ساده‌سازی و تعمیق فرایند یاددهی یادگیری دانش‌آموزان در راستای اهداف آموزش و پرورش؛
۲. افزایش دامنه و گستره دسترسی مخاطبان به اطلاعات؛
۳. تقویت دستیابی به فرصت‌های برابر آموزشی؛
۴. توجه ویژه به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان در فرایند یاددهی یادگیری؛
۵. رشد و توسعه قابلیت‌ها و توانایی‌های مخاطبان برای زندگی فعال و مؤثر در جامعه اطلاعاتی؛
۶. افزایش بهره‌وری در آموزش و پرورش؛
۷. به‌روزرسانی و اثربخش کردن آموزش و پرورش در جامعه اطلاعاتی.

● بانک‌های اطلاعاتی الکترونیکی

با پیشرفت سریع علوم و فنون، انتشار منابع علمی به‌طور قابل

ملاحظه‌ای افزایش یافت، به‌گونه‌ای که هر روز اطلاعات بیشتری در همه زمینه‌ها به شکل چاپی و الکترونیکی تولید می‌شود. از سوی دیگر، توسعه و پیشرفت هر کشوری در زمینه‌های علمی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی، به استفاده صحیح از اطلاعات جدیدتر وابسته است (کشتی‌آرای، ۱۳۸۹). به نقل از داورپناه، (۱۳۸۷). در سال‌های اخیر، مجرای اطلاع‌یابی از منابع چاپی و کتابخانه‌ها به منابع الکترونیکی تغییر یافته است. **باکلند**^۱ (۱۳۷۹) علت این تغییر الگو را چنین بیان می‌کند:

۱. اسناد الکترونیکی محلی نیستند. به‌عبارتی، با فناوری ارتباطات از راه دور، حتی بدون آگاهی کاربر از جغرافیای مدرک ذخیره شده، از هر محلی قابل استفاده هستند.
۲. اسناد الکترونیکی از انعطاف‌پذیری بالایی برخوردارند. به‌همین دلیل، ویرایش، شکل‌دهی مجدد

- و ترکیب آن‌ها با سایر اسناد به سادگی صورت می‌گیرد.
۳. اسناد الکترونیکی به سادگی نسخه‌برداری می‌شوند.
۴. اسناد الکترونیکی از نسخه‌های کاغذی کم‌حجم‌ترند.
۵. در عمل، افراد متعددی می‌توانند هم‌زمان از منابع الکترونیکی استفاده کنند.
۶. از دلایل دیگر روی آوردن به منابع الکترونیکی، در دسترس بودن کتابخانه‌های الکترونیکی، پیوندپذیری مطالب با یکدیگر، چندرسانه‌ای بودن اطلاعات و محدود نبودن دستیابی زمانی و مکانی به اطلاعات است (منتظر و عنایت‌تبار، ۱۳۸۶).

عمده‌ترین موانع استفاده از بانک‌های اطلاعات الکترونیکی عبارت‌اند از ناآشنایی کاربران با مهارت‌های جست‌وجوی اطلاعات الکترونیکی، ناآشنایی با زبان انگلیسی، و پایین بودن میزان سرعت اینترنت (کشتی‌آرای، ۱۳۸۹).

* پی‌نوشت

1. Multimedia
2. Hypermedia
3. Teaching centers
4. Skill centers
5. Interest centers
6. Remedial centers
7. Enrichment centers

* منابع

۱. افضل‌نیا، محمدرضا (۱۳۹۲). طراحی و آشنایی با مراکز مواد و منابع یادگیری. چاپ ششم. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت). تهران.
۲. فرمبندی فراهانی، م (۱۳۸۳). فرهنگ توصیفی علوم تربیتی. شباهنگ. تهران.
۳. دی. آر. گریسون وتری آندرسون (۱۳۸۴). یادگیری الکترونیکی در قرن ۲۱. مؤسسه انتشاراتی علوم و فنون. تهران. (انتشار به زبان اصلی، ۲۰۰۳).
۴. نجفی زند، ج (۱۳۷۰) ب و ج. مرکز منابع یادگیری. مجله رشد تکنولوژی آموزشی؛ سال ۷، شماره‌های ۵ و ۶.
۵. اسکات، آماندا (۱۳۸۳). مراکز یادگیری - راهنمای گام به‌گام برنامه‌ریزی، مدیریت و ارزشیابی یک مرکز مواد و منابع سازمانی. ترجمه محمدرضا افضل‌نیا. تزکیه. تهران. (انتشار به زبان اصلی، ۱۹۹۷).
۶. رزمجویان، مهرداد (۱۳۸۷). نقش وبلاگ‌های آموزشی و تأثیر آن در خلاقیت معلمان و دانش‌آموزان. مجله مدارس. شماره سوم. سال تحصیلی ۸۶-۸۷.
۷. زارعی زوارکی، اسماعیل (۱۳۸۴). طراحی مراکز یادگیری براساس الگوی ASSURE. انتشارات علوم و فنون. تهران.
۸. زنگی، افشین (۱۳۸۵). نقش مراکز یادگیری نهضت سوادآموزی بر سوادآموزی یادگیرندگان شهر تهران از نظر مدیران، آموزشیاران و یادگیرندگان در سال تحصیلی ۸۵-۱۳۸۴ و ارائه الگوی برای استفاده بهینه از این مراکز. پایان‌نامه کارشناسی ارشد چاپ نشده رشته تکنولوژی آموزشی. دانشگاه علامه طباطبائی.
۹. شعاری‌نژاد، علی‌اکبر (۱۳۸۳). فلسفه آموزش و پرورش. امیرکبیر. تهران.
۱۰. اعتضادی، مریم؛ عارفی، مژگان؛ آقا کتیری، زهره (۱۳۸۸). مشکلات مراکز آموزش از راه دور از دیدگاه دبیران و دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر اصفهان در سال تحصیلی ۸۸-۸۷. نشریه دانش و پژوهش در علوم تربیتی - دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان. شماره بیست‌وسوم، پاییز ۱۳۸۸.
۱۱. الحسینی، سید حسن (۱۳۸۴). مقدمه‌ای بر آموزش از راه دور. انتشارات مؤسسه آموزش از راه دور. تهران.
۱۲. محمدی عزیزآبادی، سمیه (۱۳۸۸). طراحی و توسعه وب‌سایت‌های مدارس. مجله مدارس. شماره هفتم. سال تحصیلی ۸۸-۸۷.
۱۳. کشتی‌آرای، نرگس؛ یوسفی، علیرضا؛ شهبازی، شهرام (۱۳۸۹). شناسایی موانع و راهکارهای استفاده از قابلیت‌های بانک‌های اطلاعاتی الکترونیکی از دیدگاه دانشجویان تحصیلات تکمیلی (مطالعه موردی دانشگاه اصفهان). فصل‌نامه فناوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی. سال اول. شماره دوم. زمستان ۱۳۸۹.
14. Edwarda, S. (2012). Higher education in the twenty-first century: Examining the interface between graduate attributes, online. And problem-based learning at Monash University. Technology, Pedagogy problem-based learning at Monash University. Technology, Pedagogy and Education, 14(3), 329-352.
15. Farkas, M. G. (2007). Social software in libraries: Building collaboration Communication and community online. Medford NJ: Information Today.
16. Wrede, Oliver (2003). Weblogs as a transformational technology for higher education and academic research, in blog talk conference paper, Vienna may 23rd -24th, 2013.
17. Good Design Features. (2012). Williams, R. Robin Williams website. [Online]. Available at <http://www.ratz.com/featuresgood.htm>